

Svanshals

Materialet insamlat av Roland Hagberg

2002-02-19

Svanshals 1282 - Svanhals

Svanshals är likhetsnamn, som tydligen ligger på en jämförelse mellan halsen på en svan och den i Tåkern utskjutande udde innanför vilken kyrka och prästgård är belägen.

När den smala landremsa på vilken byn ligger i avlägsna tider steg upp ur vattnet, torde den från Ombergs hjässa betraktad sett ut som en svans hals. Förmodligen fanns gott om svan även då i den stora sjön.

År 1878 består Svanshals av 44 1/8 mantal, 1 5/8 krono, 21 3/4 skatte- och 20 3/4 frälsejord. Kyrkan byggdes 1160 - 1200 i kalksten vid "Eriksgatan".

Socken har fått namn efter kyrkbyn.

År 1760 bodde cirka 850 personer i socknen, år 1825 år folkmängden 922, 1852 1138 och 1999 272 invånare.

Byns placering.

På ena sidan byn utbredde sig Tåkerns sjömark med ofantliga sidvallsängar, mader, fräkenbottnar, det naturliga slätterområde, som gav vinterfoder. Strandängen mot Tåkern och den näringsrika sjön var en naturtillgång av oskattbart värde.

Svanshals by har säkert fått sitt läge bestämt av Tåkern. Den gamla strandlinjen är lätt skönjbar t ex vid den lilla fiskarstugan, nyligen restaurerad av sockenfolk. Förr var det kärrängarna och maderna, som var viktigt, åkern hade sin plats, men i torra slänter invid byn. Veckorna efter midsommar började slättern och bärgningsarbetet i ängar, kärr och mader och fortsatte hela eftersommaren för att fylla vinterns foderförråd för djuren. Ända in på första årtiondena på 1900-talet pågick slättern. Kärrängarna slogs, i sjön togs ströppel och rönn, d v s fräken och bladvass. Rönn var fint och det gav man hästarna. Slitsamt och arbetskrävande var slättern på den blöta marken. Ströppeln skulle buntas medan daggen ännu låg annars föll den sönder. Mycket folk var sysselsatt längs sjökanten. Den odlade jorden förmådde ännu inte fylla behovet av vinterfoder. Utmed sjökanten stod grå lador, som fylldes med skörden, nog att föda en stor kreatursbesättning under en lång vinter. Fodret kördes sedan hem på vinterföret. Vassen på sjön var hårt tuktad och kringskuren.

Sjöslättern är försvunnen. Markerna har utdikats och uppodlats. Åkerarealen har mångdubblats och odlingen av foderväxter har räckt för behoven.

När sjösänkningstanken dök upp på 1840-talet var det åkerjord som stod högre i värde än naturlig slättermark. År 1844 sänktes vattenytan 1,7 m och nog vann man mycken åkermark, men mycket mark var stenig och omöjlig att odla.

Vinsten blev något man ej planerat. En vattenvildmark, som förvandlade Tåkern till en fågelsjö av första rang.

Vid nästa sjösänkingsförsök syntes allt klart men som gamlebaron Hermelin på Renstad beskrev saken för kyrkoherden i Rök: "Jag trodde alltihop var klart, men drottningen la' sej i Tåkern, och det kallar di naturskydd."

Förr var det översvämningarna, som gav markerna näring. Vad vårfloden då gav skall i dag ersättas med konstgödning.

Sjöns vatten regleras i dag genom dammluckor för "tillskapande av lämpliga vattenstånd för tillgodoseende av naturskydds-, jaktvårds- och grundvattenintressen".

Tåkerns djup är i i dag genomsnitt 8 decimeter. Ofta går intressena isär.

Genom Tåkernfonden arbetar lantbrukare och naturvårdare för att söka återskapa något av den gamla Tåkerns karaktär.

En spännande sjö, stadd i förvandling, på väg mot sin egen förintelse, Carl Fries.

Historiska minnesmärken.

Bautastenar finnes i Svanshals bys östra gårde.

Hällkistan

Hällkistor är inte ovanliga i Östergötland. De tillhör tiden omkring 2 000 - 1 500 f Kr.

Hällkista är funnen vid Lyckan i Ödeshögs socken.

Flatmarksgrav, enmansgrav, är funnen vid Svanshals Svanegård.

Hällkista är funnen vid Svemb, förstörd.

Hällkista funnen vid St Kullen, Svanshals socken (Fornvännen 1910 sid 281.) Har använts under bronsåldern.

Andra fornfynd i Ödeshög:

- **Fullgreppssvärd från äldre bronsåldern från Svanshals.**

- **En avsatsyx (vapenpålstav) av brons av iberisk typ med två öron från äldre bronsåldern och sällsynt fynd i Sverige förvarad på Göteborgs arkeologiska museum.**

- **Hålyxa i bronsåldersgrav i Haddetorp, Heda.**

- **Två dolkar i bronsåldersgravar i Rök, Ekeboda och Gimmerstad, yxor från Svanshals och ett ståttligt svärd från Kyleberg. "En bronsdolk hittades vid Röks kyrka uti ett stenkummel, så detta för odlings skull blef borttaget". Nordenskjöld.**

"Vid plöjning gen en annan lägre kulle mellan Gimmerstad och Rök hittades en bronsdolk". Nordenskjöld. "Gimmerstads kulle ...är nu betydligt afjennad och besådd ..."

Stensträngar, i mellanskogsområdet vid Rök, Svanshals och Syllerstorp, är rester av forntida hägnader och återfinns på ett stort antal ställen i området och tillåter en rekonstruktion av det förhistoriska kulturlandskapet grovt daterat från folkvandringstid.

Stensträngar är rikligast förekommande i östra Östergötland.

Under perioden 100 - 400 e Kr expanderar bebyggelsen, som utgöres av ensamgårdar, som förenas av omytor på 3-4 kvkm. Inom de hägnade ytorna återfinns åkrar om någon eller några hektar, som gödslas starkt, och där ensäde bedrivs. Största markarealen synes vara våtmarksängar. Mellan de hägnade inägorna har utmarker utbrett sig till vilka lett fågator, som fört djuren till betet. Hägnaderna har skyddat åkermarken för djuren.

Stensträngar är den ojämförligt viktigaste gruppen i vad som gäller studiet av det förhistoriska kulturlandskapet.

Stensträng kan vara vägbank, kultväg, gravhägnad, hägnad o s v. Stensträngar kunde vara både odlingsröse och hägnader. Fanns inte tillräckligt med sten blev de fundament för gårdsgårdsbyggnader av trä, ris eller liknande. Husterrasser, husgrunder o s v.

Stensträngar tjänstgjorde som en äganderättsmarkering, som visade omfattningen av inägorna. Djuren vallades av herde som sökte skydda odlad mark.

Den fortsatta landhöjningen frilade allt större arealer betesmark.

Åren 400 - 700 bryts stensträngskomplexen upp och vi möter en omorganisation av kulturlandskapet. Åkern expanderar på ängens bekostnad. Byterritorier växer fram.

Eriksgata

Kolmården-Linköping-Skänninge- Hov - Kumla kyrka - Kyleberg - Svanshals - Yxnekulla - Runnestad - Rök - Heda - Alvastra-Ödeshög-Holkaberg-Jönköping.

(Lindell: Östergötland sid 225)

STF årsskrift 1951 sid 135 -Folkungabygd)

Erikskatan - Riksvägen

På riksvägen drog en aldrig sinande ström av resenärer: konungar, furstar, påvliga legater, biskopar och avlatskrämare, världsliga rådsherrar, köpmän, hantverksgesäller.

Bönderna hade tunga bördor i form av inkvartering och underhåll åt furstliga och adliga följen.

Socknen krävde goda vägar till kyrkan.

Klostren krävde goda kommunikationer med ägda markområden.

Biskopen krävde goda kommunikationer med sina gods.

Konungen krävde goda förbindelser med Husabyar och Uppsala öd.

Vägarna var viktiga:

Östra Holavedsvägen: Jönköping - Linderås - Säby - Mjölby.

Västra Holavedsvägen: Jönköping - längs Vättern - Holkaberg - Ödeshög - Mjölby.

Runstenar:

1. Rökstenen

2. **I Heda finns två stenar** inmurade i kyrkväggen.

Den ena är korsprydd och stod tidigare på kyrkogården.

Torger reste detta kummel efter Anund Skägg, sin fader.

3. Även denna sten är inmurad i kyrkväggen på Heda kyrka.

Holmsten reste denna sten och gjorde bron efter Myr, sin fader, som bodde i Jättingstad.

En s k själasten för att efter faderns död blidka vår Herre med utförd god gärning

4. **Vid Häggestads by** finns på ett stort gravfält en korsmärkt sten.

Brodd reste denna sten efter Saxe, fader sin, och efter Udd, broder sin. Gud hjälpe dem!

5. **I Ödeshögs kyrkas korvägg** finnes en inmurad runsten, som är något skadad.

...I reste sten denna efter Helge, fader sin.

6. **Vid Kvarntorp** finns en sten rest, funnen i kvarndammen år 1869. Stenen har ej kunnat

tydas. Den synes avbilda en kyrka invändigt med valvbågar och längst fram koret med korset.

Förmodligen en själasten. Stenen är huggen förmodligen av en munk med dåliga runkunskafer.

7. **Vid Svanshals** har en runsten försvunnit vid bron på vägen mellan Kyleberg och Åsby. Den fanns där ännu på 1870-talet.

8. Runstenar tidigare resta i **V Tollstad** är försvunna. De utgjordes av kalkhällar.

Den bäst bevarade lydde: *Rikulv lät göra detta minnesmärke efter Gärdar, sin fader. Gud hjälpe hans ande!*

9. **I St Åby** förstördes två runstenar när den nya kyrkan byggdes på 1750-talet.

Väkel reste stenen efter Härmod, fader sin. Stenen var korsmärkt.

10. **Vid St Åby** stod även denna sten.

Svene reste denna efter Göt, broder sin.

1070-talet. **De två götalandskapen samverkar, huvudting och "huvudofferplats" i Skara, aldragöta thing (alla götars ting)**

Stammen hade bosatt sig inom ett område och detta kallades stammens land - **Östergötland** - men denna stam var delad i mindre enheter, som bosatte sig inom område, som kallades hundare eller härad, **Lysings härad och Dals Härad.**

Lagsagor utvecklades.

Stammen hade bosatt sig inom ett område och detta kallades stammens land - **Östergötland** - men denna stam var delad i mindre enheter, som bosatte sig inom område, som kallades hundare eller härad, **Lysings härad och Dals Härad**.

Lagsagor utvecklades.

Efter kristendomens införande indelas de små områdena i socknar och landet i stift.

Kyrkosocknarna

Sju stycken socknar blev det så småningom i nuvarande Ödeshögs kommun, Ödeshög, V Tollstad, Heda, Rök, Svanshals och först på 1600-talet Trehörna.

Tydligt bildade mycket tidigt även Sväm, Svämbovadh, och Hästholmen socknar.

Socken går tillbaka till förkristen tid och är bildat av verbet söka.

Socken = gammalt förkristet ord för tillströmning av folk, folksamling, skara

Socken = söka = menigheten som besöker kyrkan.

senare = område där menigheten bor.

Bonde = boende

Dräng = draengila = manlig, stormannamässig, ofta benämning på utlandsfarare som genom viking skaffade sig egen rikedom och jord och framför allt berömmelse.

Tegn = hög position i kungens eller hövdingens följe. I lagarna fria män.

Sokn i England på 800-talet betyder det område där engelsmännen var skyldiga betala skatt till en godsägare. Sokn betyder alltså stormannens rättigheter över sitt folk på godset. På godset fanns kyrkan. Omkring 1000-talet importerades ordet till Norden genom de engelska missionärerna och återvändande kristnade stormän. I England indrevs tionde till kyrkans drift.

Kung Knut den store utfärdade en rad lagar och bestämmelser, som reglerade kyrkans förhållande till samhället och inte minst sockenbildningen. (Maja Hagerman, Spåren av kungens män)

Sockenindelningen och inkrävande av tionde synes ha börjat införas i Götaland på 1100-talet med början i slättbygden under stort motstånd från de betalande bönderna.

På slättbygderna i Västergötland och Östergötland låg stenkyrkorna tätt och där började de också byggas tidigt.

Så gott som alla kyrkor har namn efter de gårdar eller den by, där de uppfördes.

Så är fallet med Svanshals, Tollstad, Åby och Ödeshög liksom de försvunna socknarna Hästholmen och Sväm.

Några byar med namnen Kumla, Heda och Rök finns inte.

Hedheskirika och Rösikiria visar att socknarna har fått namn efter kyrkorna. Heda kyrka och prästgård har brutits ut ur Jussbergs by och Röks kyrka har med all sannolikhet avsondrats från Hejla by.

Hedkyrkan i Heda och kyrkan vid Rauken. Socknarna har fått namn efter kyrkorna.

Kumla låg mitt i ett fornlämningsrikt område med kummel och högar och fick namnet efter de resta stenarna, kummel.

Kyrkan som socknens medelpunkt har fått bestämma sockennamnen.

(Ödeshög genom seklerna sid 12 - 15)

Socknen var länken i kedjan som kopplade bondbyn till centralmakten.

Det var förmodligen också inom socknen som **den första mer formella skatten** av fastställd storlek regelbundet inkrävdes av människor - **tionde. att acceptera detta för den egna kyrkan gick nog an men att betala vidare tog nog sin tid. Man antar att tiondet var accepterat först vid 1100-talets slut.**

Kyrkan sågs som en del av Guds frälsningsplan med mänskligheten. Genom denna organisation fick de styrande en fungerande organisation för kontroll av lekfolk och kyrkans tjänare samt för indrivning av olika avgifter och beskattningar. Av den anledningen hade

kungamakt, stormän och kyrkan nytta av organisationen. Genom kyrkans uppläggnings fick den världsliga makten tillgång till förbättrade kommunikationer och centralisering.

Socknen hade som ledare en *kyrkoherde*, latin *pastor/curatus*.

Två *kyrkvärddar* valdes av sockenstämman och de avlade trohetsed, ty de skulle uppbära kyrkans inkomster, testamenten samt böter och andra smärre avgifter som t ex för utlåning av brudkrona och bårtäcke samt inkomster vid försäljning av tionespannmål. De skulle vårda kyrkans byggnader och socknens hus såsom prästgården. Denna vård skötte de tillsammans med *sexmännen*.

Rotemästarna skulle vaka över sedlighet och ordning i var sin rote i församlingen.

Sockenstämman var den folkförsamling i vilken socknens hemmansägare hade rättighet att delta för att överlägga och besluta om kyrko- och prästgårdsbyggnaderna, undervisning, fattigvård mm. Även hantverkare som skomakare, skraddare m fl på landsbygden, som erlagt avgift till den stad under vars handelsrättigheter de hörde, tillhörde sockenstämman.

Vadstenas borgare hade rättigheterna handeln i Hjo, Trehörna, Ödeshög, V Ny och Godegård. Kontraktet var en sammanslagning av flera socknar till en administrativ enhet och leddes av en kontraktsprost. Denne var biskopens lokale företrädare bland prästerna. I Östergötland fanns prostar i Linköping St Lars kyrka, i Skänninge och Söderköping,

Biskopen/ärkebiskopen var knuten till en domkyrka.

Kontraktsprosten var knuten till en prostkyrka och kyrkoherden till en sockenkyrka.

Varje stift hade stor frihet att utveckla sitt gudstjänstliv. Därför kom olika helgon att dyrkas i olika stift.

För medeltidens människor kom helgonen att spela en stor roll. De hade under sin livstid gjort mycket för att sprida kristendomen. Många hade fått dö för sin tros skull och betraktades som martyrer. Helgon kunde hjälpa människan i olika nödsituationer. Helgonens döda ben ansåg man hade en stor magisk makt. Inträffade underverk vid ett helgons grav, vandrade man långväga ifrån för att få hjälp.

Helgonen hade särskilda dagar under året, då de firades. Då var man ledig från arbetet.

Det mest firade helgonet var jungfru Maria, Jesu moder, som hyllades sju dagar under året.

Privata stormän kunde även bygga egna kyrkor på sin egendom för att markera makt och rikedom. Strid uppkom då om vem som tillsatte prästen. Det tog lång tid innan privatkyrkorna upphörde att existera.

"Alvastra med omland är en centralbygd, som har stått för nytänkande, varit intressant för en elit, ett maktcentrum, internationella kontakter, generator i en brytningstid."

Kungamakt och stormän har åstadkommit denna koncentration av kyrkor i området, ingen kyrka tycks den andra lik.

Vissa vetenskapsmän säger sig spåra tre tydliga hövdingadömen i Öster- och Västergötland. Gamla ortsnamn och dialekterna ger stöd för detta.

Kyrkorna stod för förändring, en politisk vision,
ett ungt land skymtar, vår kulturs barndomsland.

Studerar man dessa kyrkors placering i landskapet slås man av hur symmetriskt de placerats ut i klar överensstämmelse med gamla kända kultplatser och gravhögar. Drar man ut linjer

mellan kyrkorna och fornlämningar av betydelse skapas geometriska mönster. Kyrkorna synes anlagda geometriskt som motstående ekrar i ett nav med Isberga kulle i mitten. Mönstret kallas Isberganavet.

St Åby - Väversunda i norr - söder, Heda - Källstad, V Tollstad - Svanshals, Sverkerkapellet - Harstads ödekyrka.

Slump eller medvetet utlagt efter urgamla traditioner?

Inom området Herrestad, Kumla, Harstad, St Åby, Ödeshög ligger 15 kyrkor och då är Hästholmen och Sväm oräknade. Vad man slås av i denna sammanställning är ett samband mellan medeltidskyrka och fornlämningar. I Dals och Lysings härader ligger 22 kyrkor. Man får en känsla av att tidiga astronomiska observationer ligger till grunden för placeringen av dessa tidiga kultplatser och fornlämningar, som använts kontinuerligt under lång tid och som genom sin bevarade helighet sedan blev kyrkplatser.

N - S är lätt att staka ut genom en lång pinne, ett enkelt solur. Romarna kunde detta före år 0. Gravarna orienterades tidigt i ett visst väderstreck S - N eller Ö - V. Förkristen gravorientering i väderstreck har urgamla traditioner och kan påvisas i olika tidsskeden och olika religioner. För att nå tillförlitlighet i det sista måste man kunna tyda stjärnornas dygnsrörelser.

Kyrkorna i västra Östergötland ligger i utkanten av eller utanför de gamla byarna t ex Rök, Heda, St Åby och Kumla. Utan tvekan har kyrkorna förlags till en gammal kultplats medan byn vuxit ut efter naturgeografiska förutsättningar. "Det förefaller ha varit en praxis under den kristna missionen i Norden, att den hedniska kultplatsen genom rening och invigning skulle förvandlas till Vite Kristis helgedom". (Wessen)

Enligt kyrkomötet i Nicaea år 325 skulle de kristna kyrkorna vara orienterade i öster/väster. Motsvarande sed gällde de kristna gravarna, men denna sed hade förkristet ursprung

1200-tal är byggnadsperioden för följande romanska stenkyrkor: Askeby, Vårdsberg, Bankekind, Flistad, Svanshals, Skärkind, Appuna, Mjölby, Vinnerstad, Veta, Västra Stenby, Nässja, Varv, Högby, Strå, Långhus och kor i Hogstad, Orlunda, tornen i Hageby och St Lars.

Svanshals kyrka

Troligen låg på kyrkans nuvarande plats en träkyrka från tidigt 1100-tal. Under 1150 - 1160 uppfördes en grupp kyrkor inom Linköpings stift, som präglades av en helt ny stilart, nämligen sk **Bestiariusstilen**, som fått sitt namn efter en gotländsk stenhuggare Bestiarius. Han blev på kung Sverkers uppdrag anförtrodd att uppföra några kyrkor i Östergötland. Det som utmärkte denne mästare var bl a en rik huggen dekor, rundbågsfriser, konsoler och pilastrar. Till denna kyrkogrupp hör förutom Svanshals gamla kyrka också Askeby, Vårdsberg, Skärkind, Bankekind och Mjölby. Materialet var kalksten i långhus, smalare kor och absid. Kalkstensgrunden under kyrkans västligaste del härrör från medeltiden.

1100-tal En gammal dopfont av ljusgrå kalksten stod länge i Kylebergs park, och finns nu på Statens historiska museum. Den var rikt ornerad med fabeldjur och blomsterrankor, ett verk av ingen mindre än Bestiarius.

1100-tal Ett rökelsekar av malm, vackert arbetat och ganska väl bibehållet. Foten är skadad och en kedja saknas. Rökelsekaret hänger uppe i tornkammaren..

På tornvinden står även en **klockläpp**, som tillhör den 1927 spräckta lillklockan. Enligt klockgjutaren har kläppen tillhört en medeltida klocka, kyrkans första.

Relikskrin omtalas med några ben av okänt helgon.

Kocks teckningar

År 1774 ombyggdes tornet och erhöll då det utseende som Kocks teckningar visar. Åren 1844—45 ombyggdes tornet igen. Vidare raserades vapenhuset och det lilla gravkoret på södra sidan samt den på norra sidan belägna sakristian (Se Kocks teckning!). Ny sakristia uppfördes vid kyrkans östra gavel. Samtidigt med denna ombyggnad nedbröts kryssvalven.

FIG. 4. DOPFUNT FRÅN SVANHALS' Kyrka i Östergötland. Nu i Statens historiska museum.

1280 Första gången kyrkan omnämnes i skrift berättas att väpnaren Eregisle och hans hustru Ramborg skänkte mark från Svanshals sätesgård till kyrkan. Materialet till kyrkan skall enligt traditionen ha tagits från den gamla **sätesgården Svanshals, efter vilken kyrkan fått sitt namn**. Det uppges att man hämtade sten från den raserade byggnaden **till en tillbyggnad till kyrkan**. Kyrkan har byggts ut åt öster. Det var en junker Eregisle, som skänkte byggnadsmaterialet. Han fick sin grav i kyrkan. Dessutom **prydes östra gavelmuren på utsidan av två skulpterade huvuden**, junkern och hans fru till åminnelse. Hon lär f ö ha varit dotter till hertig Bengt och Sigrid den fagra. Ramborg Bengsdotter var den heliga Birgittas moster.

Kyrkan hade måtten 48 x 12,5 alnar, 25 x 8 meter. Den var alltså lite större än Kumla kyrka är. Den torde ha varit ganska mörk. De äldsta delarna, tornet och västdelen var uppförda av huggen kalksten med rektangulär spira.

1400-tal En annan medeltida sak är **den vackra kista**, som användes att förvara nattvardskärlen i. Den är av kärnfuru och översållad med järnbeslag.

1400-tal Från senare medeltid stammar **ett altarskåp** med åtta snidade och förgyllda bilder. Dörrarna är försedda med målningar både in- och utvändigt. Man ser Marie bebådelse, Jesu födelse, hudflängningsscenen och törnekröningen. I början av 1700-talet såldes eller **skänktes skåpet till Kumla kyrka**.

1500-tal **En ljusstake av malm** med fyra pipor på altaret.

1540-tal Gustav Vasa lär ha lagt beslag på allt kyrksilver. Följande **konstskatter bortfördes enligt konfiskationsprotokollen**:

Svanshals:	2 kalkar
	1 monstrans
	1 relikskrin med några ben
	1 krona
	1 brudkrans (silversmycke som lånades ut till brudarna)
	18 små silversmycken (troligen brudprydnader)
	<u>1 kalk och 1 pyxis lämnades kvar.</u>

1567 Under danskarnas härjningar under nordiska sjuårskriget säges bl a **orgeln** ha blivit förstörd. Kyrkan lär ha bränts och plundrats.

1600-tal **Krucifixet** har nu placerats i den förändrade nischen ovanför altaret på guldygsbotten. Det har alltid omnämnts komma från 1600-talet men kan vara yngre.

1600-tal **Tavlorna under läktaren, Jesus och apostlarna**, målade av vadstenamålaren Sven Stolz utgjorde med sina inramningar läktarbröst till 1842.

Adelsätterna Renbergs, Zeidlitz, von der Pahlens och Faltzburgs vapen syns på tavlorna. Ägarna har förmodligen bekostat dem.

1634 På storklockan läses IHS ANNO CHRISTI MDCXXXIV. MAGNUS PETRI O PAST.LOC.

1675 - 1689 **En ombyggnad av kyrkan bekostades av ägarna till Renstad, Zackarias Renberg och till Kyleberg Hedvig Margareta von der Pahlen**. Då anbragtes bl a 5 bjälkar med 10 järnankare tvärs över kyrkan för att hålla uppe valvet, som man fruktade skulle rasa. Fyra större fönster upptogs i koret och långhuset. Troligen genombröts vid denna restaurering den gamla triumfbågen, som skiljde koret från långhuset. Längden var med tornet 25 m och bredden 8 m. Kyrkan torde ha varit ganska mörk.

1600-tal **Två kalkkläden** mycket väl bevarade i färgen.

1600-tal **Några tennstakar.**

1600-talet **En förnämlig mässhake** i gult siden.

En femkantig utbyggnad på kyrkan var **ett gravkor för ätten von der Pahlen**. Baronessan tillhörde kyrkans mecenater.

1600-tal **Rhenbergiska släkten** har sin familjegrav i koret. I kyrkans västra vägg är en vacker gravvård, ett epitafium, av granit inmurad, som är ägnad minnet av herren till Renstad, Zacharias Renberg. Han var född i Skellefteå 1634 och dog 1681. Han var en betrodd man hos Karl X Gustav och bar titeln hovintendent - domus regi praefectus. Renberg deltog i kungens polska och danska krig bl a tåget över Bält. Hans vapen förde en ren och ett berg. Hustrun, som var av postmästaresläkt, född Beyer, ligger också begravd här. I sitt vapen förde hon tre över varandra ställda posthorn. Vid omläggning av golvet noterades att i gravkoret fanns ett helt gravvalv med 9 bibehållna och 1 söndrig kista. Huvudmannens var av koppar med väl bevarad inskription.

En **kyrkstöt** finnes bevarad. Den användes av kyrkvaktaren bl a till att väcka kyrkbesökare, som hade somnat.

Fyra stolar och ett bord av hög ålder förvaras i sakristian.

1600-tal **En ljuskrona** skänkt från Renstad.

1600-tal **Två par gamla bänkdörrar**, som under 1600-talet suttit vid bänkrummen för släkterna Reenberg - Beyer, Renstad och Kyle - Lyhe, Kyleberg, är nu insatta i de båda främsta bänkpären.

Fyra vapensköldar över bemärkta personer med framtagen äldre färgsättning bl a

1. Zackarias Renberg, 1634 - 1681
2. Capitain under Jönköpings Laens Infanteri Regimente Carl Gustaf Reenberg til Renstad blef född d. 24 Juli 1684, och i then swåra treffningen slagen uti Wolhinien d. 31 Aug. 1708.

(Sonen stupade under Karl XII:s ryska krig)

3. Öfwersten öfwer Uplands Infant. Regimente Gustav Stiernhök född år 1672 och slagen uti Bataillen i Ukraina Wid Poltava d. 28 Julii 1709.

4. kaptenen Olov Sjärnhök, 1673 - 1707.

(Stiernhökarna var två söner till Rehnbergs hustru i föregående äktenskap.)

Adliga vapen finnes i tornkammaren tillhörande släkterna von der Pahlen, Renberg och Falzburg. På väggarna hängde fyra vapensköldar och i ett hörn stod en sorgefana från regementskvartermästaren Hans Nilsson-Svans begravning 1709. Nu borttagen då den av ålder var förfallen.

1645 **Storklockan** monteras. Dess text visar att Magnus Petri då var kyrkoherde. Dessutom finns bokstäverna I.H.S.

1659 **En liten silverask** för förvaring av oblater bär detta årtal. Den skänktes av det äkta paret Hans Slichting och hans hustru Sigrid Månsdotter.

1688 **Predikstolen** är en gåva av makarna Renberg, hustrun född Beyer, vilket bevisas av att deras vapen finns snidade på predikstolstaket samt styrkt av Svanshals kyrkas sockenstämmoprotokoll från detta år. Den är beställd i Stockholm från den skulpturverkstad, som utfört den kungliga läktaren i Tyska kyrkan. Stilen utgår från franska mönsterskick.

Typiskt är de nedhängande girlanderna, änglahuvudena och dekorerad med korslagda palm- och lagerkvistar. Färgerna är vitt och guld. Predikstolen är prydd med bilder av Kristus och apostlarna, som är utrustade med sina attribut: Kristus med jordklotet, Lukas med oxen, Markus med lejonet, Johannes med örnen och Matteus med barnet. Vid uppgången till predikstolen står Petrus med lös- och bindenyckeln.

1699 **Två ljustakar**.

1600-tal **En altartavla** i Haut-relief med draperier, helt i förgyllt och målat trä, föreställande nattvardens instiftade, just när Kristus sagt "en av Eder skall förråda mig", skänkt av drottning Ulrika Eleonora år 1728 tillika med allt kyrkans silver. Den skulle ha räddas från branden på Stockholms slott, Tre Kronor år 1697. Tavlan visar en mycket upprörd scen, där apostlarna avbildats i våldsamma vridningar på kropparna. Gåvan är en del av ett större arbete, som till mästare har Sveriges störste bildhuggare på 1600-talet Burchardt Precht eller hans lärljunge Caspar Schröder. Precht var tysk till börd, född 1651 och dog i Stockholm 1739. Precht inkallades på 1670-talet för att utföra vissa skulpturarbeten på de kungliga slotten. Han utförde vissa bildhuggeriarbeten i slottskapellet på Stockholms slott. Då slottet brann 1697 räddades ur kapellet den altartavla, som pryder kyrkan. Gåvan förmedlades av drottning Ulrika Eleonoras hovdam friherredottern Margareta von der Pahlen till Kyleberg. Altartavlan har tidigare varit underdelen till ett större verk. På sidorna av altaret finnes två bilder. Den ena föreställer Tron och den andra Hoppet. **Lysings och Dals härader hörde till Vadstena län, som mellan åren 1660 och 1715 utgjorde en del av drottning Hedvig Eleonoras livgeding.**

1600-1700-tal **Bänkstrid mellan innehavaren av Renstad, fru Rehnberg, änka efter major L. Rehnberg och landshövdingen Eldstjerna från Kyleberg om främsta platsen utan att kunna samsas.**

1700-tal **Dopfunten** är av gängse typ.

Nattvardskärilen är skänkta av Ulrika Eleonora, vars namnskiffer är ingraverat i kärilens botten.

1728 en förgylld silverkanna 138 3/4 lod

1728 en förgylld kalk 74 7/8 lod

1728 en förgylld patèn om 12 5/8 lod

1728 en förgylld oblatask om 34 7/8 lod

Nya bänkar och större fönster bekostades av Rehnberg.

1700-tal **Lampetterna** på väggarna av försilvrad mässing är en gåva från Renstad.

1726 **En altarduk** skänkt av grevinnan von der Pahlen.

1726 **En ljuskrona med 16 pipor**, en gåva med grevinnan von der Pahlens namn och titlar.

1732 **Dopfat** i 58 3/4 lod av mycket hög klass utfört av Lars Fernberg.

1734 **Svanshals kyrka får en svan som tornprydnad**, högst uppe på korset, som enda kyrka i Sverige. En kyrka i Svaneke på Bornholm har det också. Svanen är renhetens symbol. Den är också en bild av Jesu dödsnöd. Som svanen sjunger när den skall dö, ropade Jesus på korset "Eli, Eli.."

Svanen var vitmålad. (Inge Juberg)

Vid reparationer 1994 fann man en papperslapp instoppad i svanen den 22 augusti 1888 av kyrkvårdarna Axel Andersson och Erik Axelsson. "Halsen från svanen afblåst vintern 1888. Påsatt och hela fågeln målad vit på sommaren samma år. Svanen nedtogs och uppsattes på sin plats af sotare Skoglund från Grenna. Svanshals, Svanegård."

Kyrkvårdarnas underskrifter är bevittnade av Augusta och Anna Axelsson och Frida Pettersson.

Numera är svanen förgylld.

1741 **En ny orgel på 9 stämmor** anskaffades genom den kände orgelbyggaren Wistenius från Vist. Den var betydligt enklare än den nuvarande. Fasaden skänktes från Kyleberg.

1744 **Den mindre klockan** har detta årtal gjuten 21 aug Norrköping av klockgjutaren Magnus Hultman. Enligt inskriptionen var Sven Tollander Trulsson kyrkoherde, död 1767. År 1927 sprack klockan och omgöts samma år. Ena sidan av klockan upptas av en avgjutning av en svan - renhetens symbol och följande vers:

Mitt ljud behaga mänskom väl.
men Guds ord fågnar deras själ.
När bön och sång blir hörd hos G ud,
då är det bättre än mitt ljud.

Anno 1744 d. 21 aug. gjuten i Norrköping.

1700-tal **Ett porträtt i olja** med förgylld ram förställer Svanshalsprosten, förre krigsprästen hos Karl XII, Sven Trullson Tollander målat av Lorenz Pasch d. y. Tollander tjänstgjorde i 47 år i Svanshals.

1772 **Orgeln från 1741 förbättrades** av organisten och orgelbyggaren Strömlad i Ödeshög.

1774 **Tornet ombyggdes** av en byggmästare Beurling och fick en spånklädd rokokohuv.

1790 Svanshals socken hade 884 invånare.

1800-tal **en värmeugn**

1800-tal **Ett par ljuskronor upphängda i koret skänkes av församlingsbor.**

1806 Ett egendomligt beslut fattas då kyrkorådet **beslutar försälja församlingens brudkrona.** Varför sålde man då inte kopparetuiet också?

1828 En ritning för tornets omändring godkändes men kom beklagligt nog ej till utförande.

1842 Läktaren i den gamla kyrkan var målad med apostlarnas bilder. De finns bevarade i tornkammaren.

1842 Den 2 oktober uppläses på Sockenstämman i Svanshals skrivelse från Konungens Rep Befallningshavare i Länet att Församlingen berättigas att efter utstämpling av Herr Överjägmästare Abelin å den så kallade Ställemon vid Enebymossen på Häradsallmanningen erhålla utsyning av 600 större och mindre träd till användande vid **Sockenkyrkans förestående reparation och dess torns ombyggnad**, mot avräkning å vad församlingen kan tillfalla vid de första årsavverkningarna, sedan ordentlig trakthyggning blivit på Allmanningen infört.

Det anmäldes i december att vintervägen, som leder till det ställe där virke till kyrkobygget utsynts var av den dåliga beskaffenheten att svårighet är att därstädes framkomma, och dels att Röks sockenbor, vilka i samma trakt som denna församling erhållit utsyning till sin kyrkobyggnad, skola yttrat den önskan att om församlingen så åstundade vara behjäpliga till nämnda vägs försättande i farbart skick

1842 **Karl XIV Johan godkänner föreliggande förslag till restaurering, som blev väl hårdhänt.** Byggmästare var B. Nyström.

De vackra kryssvalven bröts ner. Ett vanligt tunnvalv spändes, fyra nya stora fönster upptogos, den gamla sakristian revs och en ny vid kyrkans östra gavel uppfördes. Det utseende kyrkan nu fick har den i stort sett bibehållit in i våra dagar.

För att klara de dryga kostnaderna var man tvingad begära en rikskollekt, som beviljades.

1844 -1845 Svanshals kyrka genomgår en genomgripande reovering. Tornet byggs om, vapenhuset och det lilla gravkoret på kyrkans södra sida raserades samt den på norra sidan belägna sakristian. Ny sakristia uppföres vid kyrkans östra gavel. Kryssvalven nedbröts vid denna reparation.

1844 Den 4 augusti meddelades på Svanshals sockenstämma att Carl Mauritsson i Glänås gjort sig underrättad om att priset på kalk nere i Västerlösa 36 Rd tunnan men att kalk finnes på närmare håll för enahanda pris nämligen i Sik varför ordföranden föreslog sockenmännen att där hämta kalk varmed de förklarade sig nöjda.

Den 3 december konstateras att den mesta stenen i kyrkogårdsmuren gått åt till byggandet av kyrktornet och sakristian. Därför föreslår Herr Lagman Dankvald Renstad såväl genom ordförande som dels Inspektor Santesson att stängsel kring kyrkogården skulle ved minsta kostnad tillvägbringas genom en s k gjuten mur.

Denna ansågo sockenmännen icke vara tillräckligt varaktig utan bestämde att muren skulle göras av sprängd gråsten vartill varje hemman skulle släppa till 14 lass sten, varje lass skulle innehålla 1 kb aln.

Sockenstämman beslutar att inköpa sand hos Anders Eriksson i Dalbobeta.

Då vägen till Dalbobeta är av den bristfälliga beskaffenhet att största svårighet är att ådensamma med åkdon framkomma för sandkörning beslöto sockenmännen att densamma medan tjänlig väderlek är borde iståndsättas. Och skulle genom kungörelse från Predikstolen nästa söndag en man i två dagar av varje hemman i nästa vecka uppbudas till detta arbetes verkställande.

1846 **Tornet är ombyggt** med en tornspira format som ett klot varpå korset är placerat och ovanpå korset sattes svanen.

Tornet är brett och prytt med en laternin, som ett klot varpå korset är placerat och ovanpå korset sattes svanen.

1854 Sockenstämman i Svanshals ger 16 januari Dickson tillstånd att inrätta de främre bänkarna på läktarens norra sida till stolsrum åt sig med bibehållandet av det stolsrum han förut har nere i kyrkan.

Orgeln byggdes 1865 av J N & C Söderling, Göteborg ett orgelhistoriskt synnerligen intressant instrument.

Orgeln byggdes med bidrag av friherre Dickson på Kyleberg. Han bekostade stämmorna i andra manualen.

Orgeln elektrifierades år 1940.

Denna orgel är mycket ovanlig och av ovanligt hög kvalitet, men ganska nedgången. Den bör omgående restaureras.

1868 **Kyrkostämman i Svanshals** beslutar den 18 maj att rördika kyrkogården på de av vatten utsatta ställena.

Enär det hade kommit klagomål över att det i golvet i kyrkan var stora springor och därför så kallt att i synnerhet kvinnorna efter gudstjänstens slut nästan varit förfrusna. Beslutades om nytt golv ovanpå det gamla på såväl mans som kvinnosidan.

1888 På en brasklapp funnen vid reparation 1994 stod att **svanen** blåst ner detta år. "Till eftervärlden. Halsen på svanen avbläst vintern 1888. Påsatt och hela fågeln målad vit på sommaren samma år. Svanen nedtogs och uppsattes på sin plats af sotare Skoglund från Grenna, Svanshals, Svanegård den 22.8 1888. Axel Andersson och Erik Axelsson kyrkvårdar. Bevittnat har Augusta och Anna Axelsson och Frida Pettersson. Inga ställningar användes vid detta tillfälle utan sotaren fick klättra upp och ner via stegar. Säkert inget lätt företag.

1900-tal **Gustav V:s bibel** skänkt av godsägare C. G. Pyk och hans maka

1900-tal **Mässhake med bl a svanmotiv, altarbrun och antependier** är tillverkade av Agda Österbergs atelje i Varnhem.

1900-tal **Kormattan** i röllakan är från Agda Österbergs atelje i Varnhem.

1918 Församlingen fick tillåtelse att uppsätta en kopia av **Thorvaldsens Kristusstaty** i en nisch ovanför altaret, en gåva från en församlingsbo, A Nyström med maka.

Det stora, förgyllda träkors, som sedan 1840 stått i nischen fick man ej sätta upp ovanför nischen.

1928 **Kyrkan ommålas och avkalkas.**

1928 **Ny kamin insattes.**

1940 **Klockorna och orgeln går med elektrisk drift.**

1946 **Nytt elektriskt värmesystem insattes.**

1953 - 1954 **Kyrkans exteriör avkalkas och taket belägges med spån. Nya fönster med antikglas och innanfönster insattes. Stuprör och takskoningar gjordes av kopparplåt.**

1956 **Inre restaurering** under ledning av stadsarkitekt Kurt von Schmalensee i Norrköping. byggmästare Hj. Linder, Mjölby, och Nyqvist målerifirma. Ommålning, omändring av bänkarna, som försetts med dörrar och bekvämare lutning, samt ommöblering för att visa de gamla 1600-talsinventarierna. Konservator B. Bengtsson, Linköping har återgett predikstolen, altarpredellen, krucifixet och vapnen mm dess ursprungliga utseende.

1994 **Svanen** på kyrkan får ny förgyllning. Svanen är rörlig och följer med vinden i sina rörelser. Taket på 400 kvm får ny **spånbeklädnad**, 28.000 tallspån går det åt. De står sig i 100 år säger takläggaren Sven Ekdahl. 40 -50 tallar med en ålder av 150 - 200 år har avverkats.

Kyrkan repareras för totalt ca 1,5 miljoner, varav taket kostar omkring 550.000:- kr.